

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

УДК 94: 321.7+323

Шморзун О.О.

ІДЕАЛ ЗАХІДНОЇ ДЕМОКРАТІЇ ТА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

Обґрунтовано положення про те, що сучасна західна демократія є своєрідним місцем перетину модерних політичних, економічних і національних інтересів. Зокрема, в процесі становлення капіталістичного суспільства політичні інтереси «середнього класу», що реалізується насамперед через колегіальні законодавчі органи напровадженні інститутам феодального абсолютизму та деспотизму, були нерозривно пов'язані з інтересами економічними, – масовою зацікавленістю у створенні фундаментальних засад вільної конкуренції, як показано у статті, формувало політичні інтереси широких верств населення та стало необхідною передумовою зародження західної політичної демократії, яка виникла за наслідками великих європейських та американської буржуазних соціальних революцій.

Водночас, показано, що антимонархічна система поділу влад, базована на механізмі «стримувань та противаг», запровадження принципу рівності перед законом тощо, сприяють реалізації ідеалу держави «нічного сторожа» і, тим самим, активізують процес становлення національних ринків; саме завдяки цим політичним інститутам та виникненню громадянського суспільства, що гарантувало забезпечення невід'ємних прав і свобод та наповнення політичних інтересів демократичним змістом, як одного з найважливіших компонентів сучасної правової держави, відбувся індустріальний ривок передових капіталістичних країн. Саме тому у знаменитій «Декларації прав людини і громадянина», де йдеться про потужні мотиви діяльності у політичній царині громадян правової держави, головною передумовою можливості реалізації подібних прав і прагнень проголошується те, що «джерелом суверенної влади є нація».

Також доведено вкрай негативний вплив на демократизацію української державності та розвиток ринкової економіки, що зробило можливою російську агресію проти України, нинішній демонтаж провідними країнами ЄС і США моделі соціальної держави та «змішаної економіки», безпосереднім наслідком чого стала чергова світова фінансово-економічна криза; своєю чергою, неухильне наростання загальносвітової нестабільності та наявність потужної компрадорської п'ятої колони всередині України, потребують формування політичних інститутів і механізмів в нашій країні, які забезпечують максимальне врахування та реалізацію політичних інтересів національно свідомих громадян за допомогою ефективної моделі президенталізму, яка всі ці роки лише імітується в нашій країні. З врахуванням світового досвіду проаналізовано низку системних характеристик подібної форми політичного правління та послідовного демократичного суспільного ладу.

Ключові слова: західна демократія, політичний інтерес, правова держава, національна влада.

Демократія як синтез економіки і політики

Попри існування усталеного уявлення про те, що демократія є основою не тільки політичного, а й суспільного ладу країн західної цивілізації, в політології продовжує існувати велика кількість, часто конкуруючих, теорій, моделей,

визначень демократичного суспільства, і, відповідно, трактувань демократичного ідеалу (які, своєю чергою, спираються на багатоміття економічних теорій, в яких дається відмінне трактування основних прав і свобод людини і сутність правової держави) [1]. Зокрема, сучасні дослідники виділяють представницьку, пряму, комунітарну, плебісцитарну, поліархічну, захисну, формальну, керовану і, навіть, елітарну та транснаціональну форми демократії [2; 3]. Відповідно, зміст поняття «політичні інтереси» є різним, а подекуди і протилежним в усіх цих підходах [4, с. 101-104].

Спробуємо сформулювати цілісне бачення еволюції політичних інтересів у їх зв'язку з демократичними трансформаційними процесами на етапі Новітньої світової історії, виходячи з наступного методологічного положення: «...Існує політика, за допомогою якої особистість стає діячем із власними інтересами, а одночасно її інтереси враховуються і задовольняються у дослідженнях сучасної політики, спрямованої на індивідуалізацію чи колективізацію, звертатиметься увага на порядок, за допомогою якого особистість перетворюється на носія прав, інтересів, чеснот, а також на шкоду, яка супроводжує ці набутки» [4, с. 152].

Слід зазначити, що сучасна західна демократія є своєрідним місцем перетину політичних, економічних і національних інтересів. Щодо взаємозалежності між першими та другими, то, очевидно, що для виникнення західного демократичного суспільства як такого, з рівнем добробуту, на основі якого могли б забезпечуватись невід'ємні або природні (тобто отримані разом із народженням кожної людини) права і свободи (і передусім право на життя і безпеку), необхідна поява ефективної ринкової економіки. А для цього мають бути зруйновані всі бар'єри і перешкоди, пов'язані з феодальною роздрібненістю та ліквідоване станове суспільство, що різко обмежувало мобільність кожного окремого індивіду, а отже і становлення повноцінного національного ринку.

Оскільки в основі політичних інтересів класу буржуазії було революційне повалення феодального абсолютизму, саме цей «третій стан», який за своєю суттю діяльності протистояв воєнній середньовічній аристократії, став на чолі цих радикальних перетворень стадіально-цивілізаційного масштабу. Згадаймо в цьому контексті знамените революційне гасло одного з ідеологів Французької революції абата Е.-Ж. Сісса «Що таке третій стан? Все. Чим він був за існуючого порядку? Ніким. Чого він вимагає? Стати будь-чим».

Отже, далеко не випадково соціальні революції, що відбулись спочатку в Нідерландах та Британії, а потім у Франції, США, Німеччині та інших західних країнах-лідерах суспільного поступу, були названі буржуазними. Водночас, капіталістична економіка не може розвиватись без тих, хто складає переважну більшість суспільства. Йдеться про безпосередніх учасників виробничого процесу, які насамперед є власниками своєї робочої сили і продають її на ринку праці. До того ж, завдяки індустріальній революції за нового способу

виробництва ця категорія найманих працівників все меншою мірою використовується на засадах позаекономічного примусу до праці, як це було за часів феодалізму, а, все більшою мірою діє на основі власних економічних інтересів.

Адже з часом, попри всі циклічні кризові коливання, небачені успіхи капіталістичного способу виробництва у царині розвитку виробничих сил, дозволили забезпечити небачено високий рівень і якість життя безпрецедентно великій кількості громадян нових національних держав. А поступове суттєве збільшення приватних статків поступово призвело до усвідомлення цим величезним контингентом власних економічних та політичних інтересів і навіть духовних потреб, які можливо реалізувати у процесі демократичного волевиявлення. Крім того, сама активна участь у партійно-політичному житті, з необхідністю вимагає наявності додаткового вільного часу, можливості платити партійні внески, матеріально підтримувати своїх кандидатів на виборні посади і самому балотуватись до представницьких органів влади тощо. Як наслідок «роялісти скоріше обстоюють ідею об'єднання інтересів, що реалізуються у втіленій фігурі короля; демократичні рухи, що виникають в цей період вважають, що народ краще знає свої інтереси, аніж уряд, а також, що він краще знає суспільні інтереси, тому що ці інтереси є нічим іншим, як зібранням особистих інтересів. В усякому разі політична влада все більше перетворюється на центр координації інтересів» [5, с. 82].

Тобто, в даному випадку можна говорити про існування не тільки інтересу нового типу еліт, спрямованого на заволодіння державною владою, а й про усвідомлення, насамперед у формі боротьби за рівні громадянські права та свободи, своїх політичних інтересів широкими верствами населення вище згаданих країн, що також, врешті-решт, стало необхідною передумовою зародження західної політичної демократії. В світлі ж постійного асоціювання сучасного політичного режиму в Україні зі своєрідним неофеодалізмом, а Помаранчевої революції та Майдану з невдалими спробами буржуазної революції, точки зору аналізу співвідношення реальної демократії та елітарних і масових політичних інтересів на пострадянського просторі, залишається вкрай актуальним.

Таким чином, становлення правосвідомості нового типу та правової держави, а відповідно і формування масових політичних інтересів, нерозривно пов'язане та обумовлене виникненням національного ринку та ускладненого поділу праці, що дав поштовх безпрецедентному у світовій історії розвитку продуктивних сил. Водночас, слід зазначити, що у складній взаємодії, взаємовпливі, взаємодоповненні політичних, економічних та загально національних інтересів існує безсумнівний зворотний позитивний вплив політичної системи на економічне життя. Адже важливим показником ефективності політичних інститутів власне демократичного суспільства є забезпечення максимальних гарантій від скочування до будь-яких форм одноосібного деспотизму

монархічно феодального типу, який стає символом суспільної архаїки, несумісної з основними засадами послідовно правової держави.

Звідси сама ідея принципової демонополізації влади шляхом запровадження її поділу на законодавчу та виконавчу. Також створюється самостійна судова «гілка влади», незалежність якої покликана гарантувати реалізацію фундаментального основоположного принципу західної демократії – рівності всіх перед законом. А саме існування «системи стримувань і противаг» згідно з політологічними розвідками творців американського конституціоналізму, – авторів знаменитого «Федераліста», має не допустити узурпації влади жодною політичною силою.

Але, одночасно, саме завдяки націленості політичних інтересів на максимальну демократизацію влади в період Великих буржуазних революцій, нерозривно пов'язану з нею максимальною кодифікацією всіх суспільних процесів та формування масової свідомості як правової, і стає можливим забезпечення ефективності вільної ринкової економіки та прискореного розвитку індустріального суспільства у євроатлантичній спільноті (не випадково принцип верховенства права, як свідчення прагнень назавжди позбутись тоталітарного минулого, проголошено в чинній українській Конституції).

Тобто, ефективне законодавство та його дотримання, дозволяє створити максимально сприятливі умови для розвитку підприємницької ініціативи: як відомо, ринкові відносини найкраще розвиваються за умови стабільності, передбачуваності законодавчо зафіксованих правил економічної гри (наприклад, довгострокової незмінності податкової системи, стабільності національної валюти, гарантованості виконання держзамовлень та цільових програм із залученням приватного сектору економіки, виконання державою взятих на себе зобов'язань щодо сприяння просуванню вітчизняного товаровиробника на міжнародних ринках тощо). До цього можна додати, що пресловута законослухняність переважної більшості громадян правової держави мінімізує розміри тіньової криміналізованої економіки, яка безсумнівно підриває економічний потенціал будь-якої країни.

Крім того, ефективна система поділу влади окрім забезпечення максимальної прозорості та колегіальності у прийнятті управлінських рішень за допомогою знаменитої системи «стримувань та противаг», не тільки до певної міри запозичуючи начала ринкової конкуренції, протистоїть її монополізму і корупції, тим самим блокуючи можливості узурпації влади будь-ким, а й одночасно зменшує можливості державний директивний тиск влади на економіку, що гальмує розвиток продуктивних сил.

Ще одним, додатковим стримуючим, відносно будь-яких форм політичного деспотизму, чинником є демократичне представництво, що забезпечує постійну ротацію політичних еліт, не даючи їм можливості, з огляду на принципово егоїстичний, за ліберальним баченням, характер людської природи, реалізувати

свою постійну спокусу великі владні повноваження поставити на службу не суспільним, а клановим інтересам (в наш час додатковим механізмом постійного моніторингу за діями влади і навіть впливу на неї в режимі постійно діючого референдуму є активне використання засобів «електронної демократії»).

Нарешті, ще одним засобом уникання кулуарності та одноосібності у прийнятті політичних рішень є те, що вже на рівні функціонування інститутів демократичної влади забезпечується максимально колективна відповідальність не тільки в процесі прийняття рішень (закон поданий до колегіального законодавчого органу у разі його прийняття втрачає авторство безпосередніх розробників законопроектів), а також в процесі застосування напрацьованої законодавчої бази (Кабінет Міністрів згідно з Основними законами багатьох країн, зокрема й України, також відповідає солідарно за свої постанови і дії або, навпаки, бездіяльність).

Все це і приводить до *реалізації ліберального ідеалу тієї самої «держави – нічного сторожа», який є найбільш сприятливим для становлення повноцінного національного ринку та спонтанного виникнення механізмів вільної конкуренції, що забезпечують динамічний розвиток індустріального, а потім і постіндустріального суспільства* [6]. Подібне невтручання держави, в якій існує баланс і взаємний контроль між «гілками влади» та регулярне оновлення кадрового складу згідно інтересам найбільш чисельних економічних класів, є важливою передумовою для запуску не просто механізмів вільного ціноутворення, а й самоорганізації економіки і, відповідно, механізмів її самонастроювання для роботи у найбільш ефективному, щодо даних конкретних обставин, режимі. Йдеться про знамениту ідею «невидимої руки ринку» А. Сміта, згідно з якою в процесі конкуренції кожен зятято переслідує свій приватний інтерес та вигоду, а держава в цілому багатіє. Адже за умов глибокого капіталістичного поділу праці будь-який учасник ринку одночасно є виробником і споживачем вироблених товарів і послуг, а відповідно не зацікавлений у використанні нечесних методів збагачення, які можуть знищити сам механізм ринкової самоорганізації.

Саме в цьому полягає основний пафос антицентралізаторської, антидирективної, антибюрократичної спрямованості праць Ф. Хаска, Л. Мізеса та М. Фрідмана, яка лежить в основі ліберального розуміння політичного інтересу, що спирається на гуманістичний, хоча й індивідуалістичний принцип: «живи і давай жити іншим». Ця настанова цілковито відповідає, знаменитому, протестантському у своїй основі, кантівському категоричному імперативу – необхідності ставлення до ближнього як до цілі, а не засобу, а також просвітницькому ідеалу «розумного егоїзму» та утилітарній «арифметиці щастя» І. Бенґама – гарантування найкращого добробуту для найбільшої кількості громадян.

Політична нація як головна передумова правової держави

Отже, реалізація ідеалу політичної демократії є необхідною передумовою виникнення демократії економічної і навпаки. Але у данному випадку важливо зазначити: політична демократія може реалізуватись лише завдяки формуванню політичної нації й тільки на основі цієї модерної форми консолідації. Це стає зрозумілим, якщо від абстрактно-політологічних суджень щодо «гарантованих» прав і свобод людини «спуститись на грішну землю» – ґрунт реальної історії. Справді, формування оптимальної моделі національного ринку можливе лише за умови врахування того, що А. Сміт називав природними (*nature advantage*) та набутими економічними перевагами (*acquired advantage*). Йдеться про наявність в країні певних родовищ корисних копалин, її географічне розташування відносно магістральних транспортних шляхів (особливо морських), сприятливі особливості клімату та рельєфу місцевості тощо. А також кількість і якість людських ресурсів і навіть особливості менталітету представників титульного етносу та національних меншин. Відповідно до всіх цих типологічних національних характеристик і в наш час відбувається цілком свідоме формування своєрідного, а в чомусь і унікального цілісного народно-господарського комплексу зі специфічним співвідношенням приватного та державного, секторів, особливостями фінансової сфери та податкової бази, відмінною внутрішньо та міжгалузеву структурою, а також імпортно-експортною моделлю економіки, зокрема країн з розвиненим ринком.

А відповідно без державного, нехай і переважно індикативного, регулювання, спрямованого на цільове формування певної моделі економіки виходячи з загальнонаціональних інтересів, навіть за умов глобалізації обійтись в принципі неможливо. Отже, йдеться про те, що сучасна економіка має носити так званий змішаний характер. Тобто в національній державі засади ліберально конкурентного капіталізму обов'язково повинні доповнюватись важливою системною складовою держкапіталізму.

Крім того, попри ідеї, висловлені в знаменитій роботі І. Канта «Щодо вічного миру» та Ж.-А. Кондорсе «Ескіз історичної картини прогресу людського розуму», в яких ці автори, що визнаються родоначальниками теорії «прогресу» та творцями філософії історії згідно ідеалів ідеали епохи Просвітництва та раціоналізму, пророчили подальше нескінченне вдосконалення людського роду, а також спрогнозували неминуче зрівняння цивільних та політичних прав всіх людей, соціальну рівність людей усіх рас та рівність прав жінок і чоловіків, не тільки буржуазний, а й нинішній постіндустріальний лад все ж не став, та й не міг стати, описаною ними ідилією.

Адже не секрет, що в процесі свого становлення модерні держави капіталістичного типу на основі взаємних територіальних та торгівельних претензій, вели між собою неперервні війни, а також постійно намагались здійснити колоніальний переділ світу на свою користь. Це обумовлено тим, що завоювання колоній нерозривно пов'язано з процесом первинного накопичення

капіталу країн західної демократії за рахунок надексплуатації загарбаних територій, *на які не розповсюджуються базові засади правової держави та демократичного способу функціонування політичної влади. Отже, консолідація на ґрунті взаємного гарантування прав і свобод в принципі могла реалізуватись лише на відносно автаркічному національному ґрунті. А політичні інтереси у міжнародній сфері і до нині все ще залишаються вельми далеким від ідеалу правової держави.* Особливо якщо йдеться про країни, які Е. Валлернстайн назвав світовою напівпериферією та периферією, до якої вже належить і Україна.

Не випадково один з класиків «Realpolitik», яка насправді скоріше є політикою імперіалістичною, Г. Моргентау навіть у сучасній міжнародній політиці явно надає перевагу вельми брутальним інтересам над ідеалами та прагненнями, а «баланс сил» і «боротьбу за владу» з метою виживання суверенних держав і домінування супердержав, фактично ставить вище норм міжнародного права і моралі, наполягаючи на виключній ролі силових владних ресурсів у відносинах між державами, з відверто проамериканських гегемоністських позицій вважаючи будь-які намагання обмежити владу сильних держав над слабкими проявами недалекого ідеалізму, свого роду політологічним декадентством [7, р. 97-108, 168-170, 231-234].

Нарешті, поступово з'ясовується, що як сама по собі ринкова економіка, так і система поділу влад без зовнішньої суттєвої корекції не здатні працювати в режимі самопідтримання тих механізмів, які забезпечують процвітання, а в критичних ситуаціях і виживання правових держав. Адже головна мотивація ринкової економіки, яка завжди активно лобіюється і в царині політики – мінімізація витрат та максимізація прибутку, нерозривно пов'язана з прагненням до завоювання і утримання монопольного становища у своєму сегменті ринку в процесі вільної конкуренції завдяки реалізації своїх конкурентних переваг.

Крім того, сам по собі вільний ринок має й інші принципові системні вади, які так чи інакше вступають в суперечність з національними стратегічними інтересами держави (зокрема антиекологічність, антисоціальність, не здатність регулювати природні монополії, незацікавленість у створенні промислових об'єктів з великим терміном окупності, схильність до отримання напівтіньових надприбутків тощо).

Ось чому в науковій та суспільній думці розвинених країн поступово відбувається усвідомлення того, що ринкова економіка має корегуватись державним регулюванням переважно недирективного характеру («дирижизмом»). Адже навіть «нічний сторож» (згадаймо ліберальний термін «держава – нічний сторож») повинен, як мінімум, забезпечувати порядок на ввіреному об'єкті та захищати доручне майно від крадіїв: «...теорія *laissez-faire* виходила з того, що держава гратиме роль рефері на рингу. Інакше кажучи,

вона не буде дозволяти шахрайства і застосування сили, буде охороняти власність та допомагати людям дотримуватись договорів» [8, с. 117].

Безпосередній зв'язок політичних інтересів із загальнонаціональними відображає і практична тотожність у сучасній націології, політологічній науці та теорії міжнародних відносин понять «політична нація» та «держава-нація» (що лише посилює свою актуальність і в наш час, коли спостерігається поглиблення кризи космополітичного глобалізму, ідеологи якого ще донедавна проголошували неминуче розмивання а, недалекій в перспективі, й зникнення національних держав) [9].

Нерозривність цієї взаємозалежності національного інтересу з політичним та економічним, що якраз і є запорукою створення та процвітання справді правової демократичної держави, зафіксована в знаменитій «Декларації прав людини і громадянина». Адже, згідно з цим маніфестом західної демократії, головні мотиви громадян постфеодальної держави мають бути спрямовані на дотримання «природних», «невід'ємних» прав: «люди народжуються і залишаються вільними і рівними в правах». Також у цьому основоположному документі сформульовано базовий ліберальний принцип правової демократії: «свобода полягає в можливості робити все, що не завдає шкоди іншому: таким чином, здійснення природних прав кожної людини обмежене лише тими межами, які забезпечують іншим членам суспільства користування тими ж правами. Межі ці можуть бути визначені тільки законом». Сам же «закон є вираз загальної волі. Всі громадяни мають право брати участь особисто або через своїх представників в його створенні», що, власне і є головною передумовою масової реалізації громадянами своїх політичних інтересів.

До того ж, класичний ліберальний ідеал правої держави залишає за людиною право діяти на свій розсуд навіть за межами правового поля у випадку, якщо ці дії не шкодять суспільству: «закон має право забороняти лише дії, шкідливі для суспільства. Все, що не заборонене законом, то дозволено і ніхто не може бути примушений робити те, що не наказане законом».

Водночас, виходячи саме з ліберального трактування природи людини як істоти егоїстичної, що переважно зосереджена на своїх індивідуальних інтересах у якості «*Homo Economicus*», згідно з «Декларацією», «суспільні відмінності можуть ґрунтуватися лише на загальній користі», а право на недоторканість і навіть «святенність» приватної власності є базовою умовою реалізації індивідуальної свободи, а його порушення, відповідно, підставою для боротьби з узурпатором: «мета всякого політичного союзу – забезпечення природних і невід'ємних прав людини. Такі – свобода, власність, безпека і опір пригнобленню».

Тому, не випадково політичну націю також називають нацією громадянською, адже політичні та будь-які інші інтереси у правовій державі можуть реалізовуватись лише за умови недоторканості приватної сфери життя

громадянина [10]. А згідно сучасних поглядів на громадянське суспільство як сукупність недержавних організацій, приватна сфера, тобто «третій сектор» виступає найважливішим компонентом сучасної правової держави, який гарантує забезпечення наповнення політичних інтересів демократичним змістом.

Отже, виходячи з потреби забезпечення суверенності як необхідної передумови виникнення правової держави та повноцінного національного ринку в існуючих геоекономічних та геополітичних реаліях, згідно з тією ж «Декларацією прав людини і громадянина» взаємопов'язані між собою політичний та економічний інтерес можуть бути реалізовані лише за умов формування модерної буржуазної нації як діалектичної єдності позаурядових та урядових механізмів у політичному житті. Згідно з пунктом 3 цього документу: «джерелом суверенної влади є нація. Ніякі установи, жоден індивід не можуть володіти владою, яка не виходить явно від нації».

Політичні інтереси у правовій соціальній державі

Але важливо зазначити, що поступово уявлення щодо оптимальної побудови політичної системи, яка б дозволяла ефективно вирішувати вкрай складні проблеми внутрішньо- та зовнішньополітичного життя, а відповідно, і визначати спрямованість та характер політичних інтересів, суттєво еволюціонує. *Це обумовлено тим, що внаслідок радикальної трансформації самого капіталістичного суспільного ладу у посткапіталістичний відбувається докорінне переосмислення фундаментальних прав і свобод, що неминуче тягне за собою ускладнення моделі правової держави. А подібне бачення, саме по собі, вже виходить за межі суто ліберального трактування демократії як «свободи від» і веде до осмислення парадигми «свободи для».* Подібні уточнення демократичного ідеалу з'явилися у знаменитій «Загальній декларації прав людини». Потреба в них виникла після Другої світової війни саме внаслідок радикальних трансформацій суспільного ладу, обумовлених стрімким зростанням продуктивних сил та наукоємності економіки, а також глибоким осмисленням вад так званої некерованої ринкової економіки.

Щодо традиційних прав і свобод, то в цьому документі підтверджується, що «кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканість», які забезпечуються завдяки правовій державі – «всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом». Але в цьому базовому документі, що визначає світоглядно-гуманістичні орієнтири післявоєнного світопорядку, поряд з традиційними невід'ємними правами, що символізують ідеали західної демократії, вже з'являються і принципово нові положення. Йдеться про нерозривність зв'язку між свободою та соціальним прогресом, який декларується в Преамбулі цієї відозви: «народи Об'єднаних Націй підтвердили в Статуті свою віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи і в рівноправність чоловіків і жінок та вирішили

сприяти соціальному прогресові та поліпшенню умов життя за більшої свободи».

Ці нові гарантії більшої свободи стали можливими завдяки трансформації правової держави у державу соціальну. Так, в тексті вище згаданого документу вперше в історії людства з'являється наступне положення: «кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави».

Зокрема *нові права безпосередньо пов'язуються з обов'язками капіталу перед працею в процесі їх співробітництва:* «Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття», а також «кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю», завдяки якій «кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людське існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення».

Фактично йдеться про суспільний лад, в якому мінімізується економічна та соціально-політична нерівність. Адже розвиток посткапіталістичного суспільства можливий лише за максимальної творчої самореалізації особистості, яка все меншою мірою є марксовою «робочою силою». А це, своєю чергою, можливе лише за умови, якщо забезпечується не тільки гідний рівень життя громадян, а й його відповідна якість [11]. Звідси і вимога до поглиблення принципу рівності прав і свобод шляхом *доповнення соціальної допомоги повноцінним соціальним захистом*, а безкоштовної первісної медичної допомоги і безкоштовної початкової освіти доступним працівнику із середніми статками, гарантованого страхового медичного обслуговування, безкоштовної середньої освіти, а також безоплатної вищої освіти принаймні для найбільш здібних, а відповідно потенційно корисних для суспільства майбутніх фахівців. Так, згідно з «Загальною декларацією прав людини» «кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного» (важливо, що ці соціальні права, принаймні конституційно гарантовані в нашій Конституції, нині прагне скасувати уже «нова команда молодих реформаторів» шляхом їх вилучення з тексту чинного Основного Закону).

В більш широкому сенсі йдеться *про забезпечення рівних стартових можливостей, без якого задекларовані права і свободи громадян неминуче мають достатньо обмежений характер.* Передумовою забезпечення подібного права на розвиток власного творчого потенціалу, що, одночасно і є вищим

проявом свободи, виступає недопущення надто високої поляризації доходів, завдяки чому, крім всього іншого, легше консолідувати націю в критичних кризових ситуаціях.

До речі, подібний тип рівності, що не має жодного відношення до комуністичної зрівнялівки, згідно згаданого документу, забезпечується завдяки тому, що «кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави»; а також «кожна людина має право на такий життєвий рівень, що передбачає їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдівства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини».

Цілком закономірно, що за цими новими вимогами до прав і свобод не просто правової, а саме соціальної держави, *гарантією недоторканості приватної власності є неприпустимість її використання з антисоціальними цілями*. Зокрема, згідно статті 153 Веймарського Основного закону, в якому були враховані радикальні зміни демократичного ідеалу суспільного ладу у ХХ ст., був задекларований принцип соціалізації приватної власності: «власність забезпечується конституцією. Її зміст та межі випливають з її законів. Примусове відчуження може бути здійснене лише для блага суспільного цілого і на законних підставах. ...Власність зобов'язує. Її використання повинно водночас бути служінням суспільному благу». (В українському Основному законі це положення практично продубльовано: «Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству. ...Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки»).

Отже, внаслідок становлення фактично нової постбуржуазної соціальної формації, багато в чому на протигагу ліберальній індивідуалістичній версії демократії, уже з часів О. Бісмарка починає відбуватися неухильна *трансформація держави-нації у концепт народної соціальної держави, а єдність на підставі рівності перед законом доповнюється єднанням на ґрунті спільної долі (О. Бауер)*. Цей процес, фактично, передбачає політично-правове переосмислення відомого гасла Французької революції «Свобода, Рівність, Братерство!» у гуманістичний імператив «Братерство як єдність Рівності та Свободи!». Таке виразне зміщення поняття або ідеї прав людини в бік морального ідеалу її свобод, знов-таки, зафіксоване саме в «Загальній декларації прав людини», згідно першої статті якої «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти один до одного в дусі братерства».

Пізніше, аналогічні положення з'являються в Основних Законах багатьох європейських країн. Зокрема, державами соціальної демократії проголошені Іспанія, Італія, Німеччина. Згідно з деголлівською Конституцією П'ятої французької республіки «Франція є неподільною, світською, демократичною та соціальною Республікою». (Не випадково в цій країні існує такі інститути, як Трибунали з питань соціального забезпечення, до яких, між іншим, входить і Трибунал з питань земельної оренди).

Нарешті, перша стаття Конституції України цікава тим, що у типологічному визначенні особливостей нашої новоствореної держави встановлює залежність між демократією правовою та соціальною: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава», а також «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю».

До того ж на наш погляд вкрай невідповідно інтересам збереження нашої державності є те, що замість того, щоб максимально наблизити ці положення до українських реалій новообрана влада прагне вилучити їх, як такі, що не відповідають неоліберальному антисоціальному тренду. Хоча насправді поступова еволюція ліберального ідеалу правової держави в напрямку того, що можна назвати народною соціальною державою, в межах якої виключається надто висока поляризація доходів, як несумісна з базованою на справді народному суверенітеті справжньою демократією, є історично закономірним об'єктивним процесом [12].

У світлі постійних декларацій щодо необхідності успішного проведення українських реформ, потенціалу яких в країні, в дійсності, вже практично не залишилось, слід зазначити, що саме вище згадана система світоглядних орієнтацій дозволила низці країн у ХХ ст. швидко подолати руйнівні наслідки Другої світової війни та здійснити «економічне диво», – прорив у постбуржуазний суспільний лад альтернативний пануючому нині паразитичному спекулятивному капіталізму. Така загальна націленість всього суспільного буття на творчу самореалізацію людини притаманна, зокрема, була Франції за часів Ш. де Голля, Німеччині в період перебування при владі К. Аденауера та Л. Ерхарда, Японії 1950-70-х рр. і навіть СРСР у короткий період приблизно від початку 50-х до кінця 60-х рр., наслідком чого стало виникнення ідеї конвергенції країн з різним суспільним устроєм. Вона ж, попри всі міфи «держави у смартфоні», і нині залишається необхідною передумовою подолання кризи сучасного космополітично-імперіалістичного глобалізму.

Елітарний вимір демократії: проблема балансу ідеалів та інтересів

Водночас, задля реалізації політичних інтересів, які світоглядно та ідеологічно спираються на соціалізовані права і свободи, відбувається формування моделі соціально орієнтованої демократії, яка б поєднувала у собі загальне електоральне представництво з максимальною управлінською ефективністю справді народної влади. Адже внаслідок стрімкого ускладнення

індустріального суспільства та його переходу до постіндустріальної фази, відбувається небачена динамізація суспільного розвитку, обумовлена феноменом науково-технічної революції. Подібне гранично прискорене оновлення продуктивних сил не тільки породжує підвищення вимог до творчого потенціалу громадян та їх морально-вольових якостей, а й потребує посилення оперативності та професійності влади, спрямованої на те, щоб, максимально враховуючи домінуючі політичні інтереси, мобілізувати найбільш соціально та національно активну частину суспільства для вирішення складних завдань стратегічної спрямованості.

Окрім позитивного тренду глобального розвитку має місце не просто негативний, а катастрофічний тренд, пов'язаний з тим, що класичний капіталізм ще на початку ХХ ст. вже набув характеру глобального військово-фінансового імперіалізму та спричинив світові економічні катастрофи та світові війни ХХ-ХХІ ст. [13].

Внаслідок цього, незважаючи на потужні здобутки науково технічного прогресу, на наших очах відбувається катастрофічне загострення глобальних проблем сучасності. А саме – активізація воєнних конфліктів, неухильне наростання загальної економічної, екологічної, демографічної, енергетичної та продовольчої криз спричиняє навіть у розвинених країнах відчайдушні спроби демонтажу побудованої величезними зусиллями попередніх поколінь будівлі соціальної держави та реалізації гуманістичних ідеалів демократії. Що ж до країн «наздоганяючого розвитку», та світової периферії, до яких, як це не прикро констатувати, вже належить і Україна, то в цій царині взагалі відбувається відмова держави навіть від гарантій елементарної соціальної програми [14, с. 71-173].

Не випадково соціально утопічна неоліберальна концепція «Хвиль демократії» С. Хантінгтона та так званого кінця історії Ф. Фукуями, швидко змінилась на песимістичне глобальне бачення перспектив людства, обумовлене втратою демократичних ідеалів в процесі реалізації будь-яких політичних та економічних інтересів. Що, до речі зафіксували ті ж С. Хантінгтон у програмній роботі «Конфлікт цивілізацій» та Ф. Фукуяма у книзі з вельми символічною назвою «Великий розрив». Також про відмову від здобутих у фазі прогресивного піднесення соціальних завоювань, внаслідок чого і демократія все більш набуває обрисів фіктивності, пише інший дослідник К. Крауч «Постдемократія» (2010), «Дивна не-смерть неолібералізму» (2012).

Саме стадіально-цивілізаційне протистояння неоліберального (а фактично неототалітарного) та соціально-гуманістичного трендів, на тлі небаченої динамізації суспільного життя, буде призводити і, вже призводить в межах євроатлантичної спільноти, до зростання ролі правих націоналістичних рухів навіть, які не можна зводити лише до право-популістського екстремізму.

Внаслідок всіх цих соціальних метаморфоз глобального рівня відбувається неухильне посилення у національних державах виконавчої влади, коштом

законодавчої, зокрема активного використання процедури делегованого законодавства, незалежно від того йдеться про президентську чи парламентську форму політичного ладу. А також поступово приходять усвідомлення обмеженості можливостей всіх форм колегіальної демократії (навіть у випадку ідеально проведених виборів) забезпечувати гарантовані у межах соціальної правової держави права і свободи за виникнення непередбачуваних кризових ситуацій будь-якого штибу.

Це, зокрема, обумовлено тим, що в основі механізму прийняття та реалізації політичних рішень будь-яким колегіальним органом знаходиться процедура ретельного узгодження з метою досягнення компромісу, що убезпечує будь-яку політичну систему від сваволі та волюнтаризму. Але, водночас, негативно впливає на здатність законодавчої влади розробляти та оперативно впроваджувати в життя стратегічно орієнтований послідовний курс, який потребує залучення серйозних матеріальних та людських ресурсів та розрахований на тривалий термін реалізації [15].

Своєрідна зацикленість парламенту та уряду на поточному моменті обумовлена і вимушеним популізмом, який диктується самим механізмом обрання та переобрання депутата законодавчого органу, який саме з метою утриматись при владі та бути переобраним на наступний термін, вимушений втілювати політичні інтереси «свого» мажоритарного округу чи партії, так чи інакше коштом всього суспільства (це стосується і діяльності будь-якого коаліційного уряду, також значною мірою вимушеного орієнтуватись на поточний момент, враховувати у своїй діяльності часто альтернативні інтереси та сьогоденні запити різних соціальних груп населення). А відповідно, обрання політичних функціонерів будь-якого рангу відносною (і навіть абсолютною) більшістю або затвердження тих чи інших проектів чи постанов безпосередньо у владних структурах на засадах колегіальної відповідальності, зовсім не гарантує ефективності прийнятих рішень та якості здійсненого вибору.

Тим більше, що у будь-якій царині суспільної діяльності, «першу скрипку» завжди грає «меритократія» або «творча меншість» – невелика кількість найбільш професійних, обдарованих та організованих і згуртованих у компактний творчий колектив фахівців, здатна ефективніше за загал, який формує колегіальні органи та приймає законодавчі рішення, усвідомлювати завдання, особливо, стратегічного спрямування, що постають перед країною, а також пропонувати і реалізовувати нестандартні, але найбільш продуктивні варіанти їх вирішення.

І саме тому, президенталізм, завдяки якому тільки і може реалізовуватись послідовний стратегічний курс держави, не заангажований різноманітними груповими інтересами, завжди зберігатиме свою актуальність, а формування високопрофесійної президентської команди, яка може і не входити безпосередньо до складу президентської адміністрації, залишаючись у статусі неформальної незаполітизованої пошукової групи, є одним з надзвичайно

важливих показників того, що на посаді глави держави знаходиться справжній національний лідер (зовсім не випадково Гарантом же Конституції та територіальної цілісності держави у політичних системах з всенародно обраним Президентом, зазвичай виступає саме глава держави, який у якості очільника збройних сил, уповноважений своїм наказом запроваджувати надзвичайний стан) [16]. Отже, постійні заяви, що лунають і в українському інформаційному полі, щодо того, що парламентська демократія складає суть західної демократії як такої, позаяк, більшість європейських країн є саме парламентськими республіками та монархіями, заважають усвідомленню громадянами своїх реальних політичних інтересів, зокрема стосовно запровадження найбільш ефективного політичного устрою.

Таким чином, справжня політична «еліта» у повному сенсі цього слова є необхідним і надзвичайно важливим компонентом справжньої демократії, складаючи ефективну противагу популізму та пересічності [17]. До того ж, механізми ротації та обрання тих інститутів політичної влади, які відповідають за стратегію розвитку країни, а також контролюють суспільство з погляду дотримання і владою, і народом як букви закону, так і норм природного некодифікованого права, мають забезпечити не стільки максимально масовий характер виборів, скільки вибірковість цього відбору кандидатів за критеріями досвідченості, професійності та, врешті-решт, креативності кандидатів.

Саме тому, ротація у Верхній палаті парламенту, яка в ідеалі має бути органом справжнього народного контролю за діяльністю всіх гілок влади з позицій соціальної справедливості та природного права, заснованого на синтезі права та моралі, моралі та політики. А обрання до цієї політичної установи зазвичай відбувається за ступеневим принципом і на більш тривалій відносно нижньої палати термін. Зокрема, нерідко депутатів Сенату обирають на шестирічний термін, з поступовою ротацією (на проміжних виборах змінюється лише третина senatorів).

Спираючись на розуміння демократії як влади не просто обраних, а саме гідних, Ш. де Голль взагалі прагнув створити Сенат у якості «великої економічної та соціальної асамблеї» (тому не дивно, що, за Конституцією, у разі неможливості Президентом продовжувати свої повноваження, його функції тимчасово виконує голова Сенату, а також, згідно статті 112 Конституції, Президент уповноважений здійснити розпуск лише нижньої палати парламенту).

Водночас, завдяки базовим засадам громадянської демократії, французький Сенат, незважаючи на механізм багатоступеневого обрання, втілює насамперед прагнення представників органів місцевого самоврядування – самоврядних комун, які, своєю чергою, фактично виступають фундаментом всієї будови західної демократії. Адже з точки зору проблематики всесвітньої історії, важливо зазначити, що в даному випадку новаторським для західної демократії була і сформульована та частково реалізована за часів Великої французької

революції, розроблена геніальним Ж-Ж. Руссо, концепція народовладдя як неформального суспільного договору громадян з владою, яка має складати основу по-справжньому народного суверенітету.

Тому, на наш погляд, некоректно, як це робить низка західних політологів ліберального спрямування, оцінювати Сенат як рудимент аристократичної середньовічної традиції існування Верхньої палати у якості «Палати панів», а також піддавати сумніву саму ідею бікамералізму, застосовуючи щодо Верхньої палати парламенту визначення типу «друга палата» або, навіть, «слабка палата» [18, с. 328-330, 347-408].

Як відомо, кулуарним є і механізм висування та обрання представників судової гілки влади. Нарешті, не забуваймо, що у сучасних західних демократіях професійна бюрократія, яка нехай і на конкурсних засадах призначається на ключові посади в державному апараті, завжди підстраховує, а нерідко і фактично бере на себе головну частину діяльності демократично обраних партійних лідерів, делегованих до виконавчої влади [18, с. 308-394].

Що ж стосується президентської посади, то у політологічній літературі часто робиться акцент на тому, що всенародний характер обрання Президента абсолютною більшістю (нерідко в два тури), що надає главі держави найвищу легітимність, так би мовити акумулюючи переважну більшість політичних інтересів та трансформуючи їх у загальнонаціональні (тоді як кандидатів за партійними списками обирають відносною більшістю, а мажоритарників взагалі делегує до влади обмежена величною електорату окремого округу кількість людей).

Водночас нерідко залишається поза увагою той факт, що, наприклад, за американського президенталізму, який традиційно оцінюється у якості класичної форми цієї форми політичного правління, кандидат у Президенти держави повинен попередньо пройти сито так званих праймеріз (отримати підтримку своєї партії), що, здавалось би, також порушує базові засади загального виборчого права з його декларацією цілковито вільного вибору та волевиявлення, які є фундаментальним для західної демократії. А поразка президентської партії на парламентських виборах, призводить до контролю законодавчого органу опозиційними партіями, породжуючи феномен «роздільного правління», який об'єктивно зменшує повноваження глави держави, виступаючи своєрідним додатковим стримуючим його сваволу чинником (подібний механізм додаткового стримування глави держави запроваджено Конституцією США, а також він двічі спрацьовував і в політичній історії Франції ХХ ст.).

Тож, незважаючи на постійні заяви про недемократичність американської системи обрання глави держави, покликаною втілювати у своїх політичних рішеннях загальнонаціональні інтереси, колегією виборщиків, що справді неодноразово викривлювало демократичні засади загального виборчого права (перемагав кандидат, що отримав меншу кількість поданих за його кандидатуру

голосів, тобто фактично був обраний не «всенародно»), цей «архаїчний» механізм діє і донині.

Але справа не тільки у прагненні зберегти існуючу конституційну традицію, мінімально втручаючись в текст Основного закону. «Батьки-засновники» створили двоступеневу систему президентських виборів, з метою не допустити зайвого популізму, адже вони мали цілком не безпідставні побоювання, що електоральну масу з метою узурпації влади може зачарувати якийсь пройдисвіт-демагог, який після приходу до влади не буде рахуватись з національними інтересами (що, як відомо, раз за разом і відбувається в Україні).

Водночас, саме внаслідок зростання ролі виконавчої влади, одним з найважливіших масових політичних інтересів захисту демократії стає пошук механізмів легітимного контролю над авторитаризмом. Адже принцип «стримувань і противаг» насправді може працювати для забезпечення від узурпації влади окремою її «гілкою» у вельми обмежений спосіб. Насправді задля ефективного втілення будь-якої державної стратегії, так звані гілки влади, як владні інститути, мають діяти максимально синхронно, взаємодоповнюючи одна одну, мінімізуючи конфлікт інтересів, неминучий в реальній практиці політичного життя [19]. Зокрема, Президент нерідко (зокрема і за українським законом) має право першочергової законодавчої ініціативи, або його закони (декрети) фактично мають статус законів. Своєю чергою, принаймні в США, судова гілка влади набрала такої ваги, що своїм правом на скасування законів конгресу та наказів виконавчої влади всіх рівнів має можливість впливати як на законодавчу, так і виконавчу владу.

Ось чому, у ХХ ст. постійно робляться спроби створити свого роду аналогію змішаної економіки, у формі «змішаної» форми політичного правління, в якій буде знайдено баланс між парламентаризмом та президенталізмом не за рахунок принципу «стримувань і противаг», який насправді багато в чому заважає ефективності державного управління, а на основі перерозподілу владних повноважень між цими інститутами. Така форма політичного правління отримала декілька назв: «напівпрезиденство», «змішане» президенство, «парламентсько-президентська» або «президентсько-парламентська» республіка. До речі, саме з цієї причини важко підрахувати, яких же політичних форм правління в світі більше, але, безсумнівно, президенталізм продовжує грати принаймні одну з провідних ролей на політичній карті світу.

Водночас, протягом ХХ ст. ведеться наполегливий пошук ефективного механізму імпічменту, який би дозволяв відсторонювати від влади президента-тирана. Вельми показово, що були використані конституційні напрацювання і навіть нововведення, що застосовувались в уже згадуваній Конституції Веймарської республіки. Насамперед, це ідеї, що спираються на концепцію «плебісцитарної демократії» М. Вебера, яка бере витоки в теорії та практиці

політичного бонапартизму. Йдеться про право народу через всенародні референдуми висловлювати довіру чи недовіру главі держави, впливати на процеси законотворення, а також брати активну участь в оголошенні імпічменту очільнику країни.

У сучасних державних формах правління ці положення найбільш послідовно були запроваджені в Основному Законі П'ятої французької республіки, яка за усталеними поглядами сучасних політологів, є свого роду взірцем змішаного президенства або напівпрезиденства. Так, згідно статті 11 чинної французької Конституції, Президент республіки за пропозицією Уряду може передати на референдум будь-який законопроект, зміст якого стосується організації державної влади, проведення реформ, економічної чи соціальної політики або спрямований на схвалення ратифікації будь-якого договору, що не суперечить Конституції.

Дотичним до трактування у Веймарській конституції співвідношення писаного та природного права, є механізм імпічменту, підстави для оголошення якого порівняно нещодавно виписані у Конституції П'ятої республіки. Так, згідно з IX розділом Основного Закону Франції рішення про початок процедури імпічменту приймається абсолютною більшістю обох палат парламенту, а сам вердикт щодо оголошення імпічменту ухвалюється без проміжної експертизи судовою гілкою влади особливим квазісудовим органом – Високою палатою правосуддя (до якої делегується по 12 представників Сенату та Національного зібрання).

Важливо, що у 2014 р. було запроваджене уточнене формулювання положення щодо підстав для оголошення імпічменту: замість надто загального пункту звинувачення, за яким Президент може бути підданий імпічменту у випадку «державної зради», до 68 статті Конституції введено наступне формулювання: «Президент Республіки може бути усунений з посади тільки у випадку порушення обов'язків, явно несумісного із здійсненням його мандата». (Під отриманням мандату мається на увазі тимчасово делегований главі держави, як основному гаранту Конституції і територіальній цілісності держави, національний суверенітет). Французькі конституціоналісти коментують це положення надзвичайно розлого: йдеться про можливість відсторонення глави держави від влади за скоєння проступків, з усією очевидністю несумісних з його перебуванням на цій високій посаді.

Отже, Президента французької республіки тепер можна усунути від влади не за кримінальний, а за службовий злочин і навіть за професійну невідповідність займаній посаді, так би мовити, профнепридатність та аморальну, з погляду представників законодавчої влади, поведінку, що шкодить державі. Тобто, у даному випадку, передусім йдеться не про кримінальну, а політичну відповідальність глави держави, пов'язану насамперед з рівнем його компетентності, а також його готовність служити загальнонаціональним інтересам. Члени уряду, за Основним Законом Франції, також можуть бути

піддані імпичменту, причому вже безпосередньо на підставі кримінальної відповідальності – за діяння, вчинені при виконанні своїх обов'язків. Вони підлягають суду Палати правосуддя Республіки, що складається з 12 парламентарів (по 6 від Національних Зборів і Сенату). Очевидно, що запровадження цієї процедури більш ніж актуально для нинішньої ситуації в українському політикумі.

Підсумовуючи, слід зазначити, що послідовно демократична система політичної влади, як і демократичного суспільного ладу, набагато складніша за її класичну ліберальну модель. Отже, мали рацію представники теорії політичних еліт, видатні соціополітологи В. Парето, К. Магнейм, М. Шеллер, К. Шмідт, М. Острогорский, П. Сорокін, М. Вебер, Й. Шумпетер (та їх попередники – Н. Маккіавеллі, Вітторіо, Ж. Боден, Т. Гоббс, Е. Берк, Г. Ле Бон, Т. Карлейль, Болінгброк та інші). Всі вони виступали проти так званої тиранії більшості, «психології мас», яка згідно з Г. Ле Боном усереднює і спрощує розуміння індивідом політичної реальності, а відповідно, і власних інтересів у політичній сфері (між іншим, саме з цієї причини не варто перебільшувати позитивний ефект від запровадження системи так званої електронної демократії, яка начебто здатна примусити владу постійно звіряти свої поточні рішення з вимогами електорату: електорат у своїх політичних інтересах надто неконсолідований і, до того ж, не компетентний навіть стосовно тактики розвитку держави, вже не кажучи про стратегію). В цілому, всі ці політичні мислителі відстоювали уявлення про демократію як про владу, не просто обрану у демократичний спосіб на визначений термін, а про справжнє народовладдя – владу, яка спирається в усіх своїх починаннях на народ і служить його інтересам («влада народу і для народу»).

Україна неправова країна

Протягом всього існування України після проголошеної незалежності так і не вдалось досягти синтезу політичних, національних та економічних інтересів, без чого неможлива побудова правової соціальної держави. Навпаки, значною мірою через розрив між цими стратегічними суспільними мотиваціями існуюча системна криза на наших очах вже переростає у втрату керованості державним організмом та гуманітарну катастрофу. Одним з важливих проявів цієї кризи є те, що попри всі декларації щодо необхідності відокремлення влади від бізнесу, яке, в ідеалі і має забезпечувати національну спрямованість політичного процесу, відбулось небачене зрощення гранично криміналізованого олігархату, який перетворив владу в країні на маріонеткову, з глобальною транснаціональною системою фінансово-кредитного закабалення. *Внаслідок цього політичні та економічні інтереси переважної більшості громадян в принципі не можуть бути враховані через фіктивність та імітаційність практично всіх політичних інститутів та механізмів.* Не випадково, так звана перманентна політична реформа, що триває в країні вже майже 20 років, в дійсності спрямована на максимальне уникання правлячим кланом

відповідальності за свої дії і при цьому максимізацію практично невідконтрольних громадськості владних повноважень, які дозволяють задовольняти кланові клептократичні інтереси (саме тому і поправки до нашого Основного Закону постійно вносяться у неконституційний спосіб) [15].

Саме такий політиці чудово відповідають і соціал-дарвіністські лібертаріанські ідеологічні установки у стилі «слабкий має загинути», проголошені командою В. Зеленського, що прийшла до влади осідлавши потужну хвилю протесту проти антинародного режиму П. Порошенка [20]. Подібна антисоціальна і антинаціональна політика проявляється в неодноразово лунавших у ЗМІ намірах представників «нової» влади, замість проведення обіцяних реформ продовжити приватизаційне «проїдання» останніх активів держави, а також в режимі бліцкригу, під прикриттям тимчасово високого рейтингу, отриманого завдяки введенню в оману громадян передвиборчою патріотичною риторикою, запровадити форсований розпродаж землі за безцінь (в рахунок погашення розкрадених кредитів), водночас, скасувавши соціальні права і свободи, зафіксовані у чинному Основному законі України, та Кодексі законів про працю. До того ж все це відбувається у відверто неправовий спосіб, адже згідно статті 22 Конституції України: «Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод».

Такій ситуації граничного правового нігілізму на всіх рівнях максимально сприяє і те, що через тотальну деіндустріалізацію економіки України та стрімке падіння рівня життя її громадян, на тлі масової еміграції кваліфікованих працівників та декваліфікації тих, хто залишився, країну все більше захлюстує декласована малоосвічена люмпенська стихія. Внаслідок цього в Україні так і не виникли великі консолідовані соціальні групи (економічні класи), що мають свої особливі чітко усвідомлені та артикульовані політичні інтереси, які реалізуються через завоювання політичної влади у законний спосіб. Тому практично всі партії, навіть ті, в яких формально існують первинні осередки на місцях, є нічим іншим як тіншовими бізнес-проектами з метою делегування до влади представників потужних мафіозно-фінансових кланів, які за допомогою популістської риторики та патерналістської демагогії насправді реалізують свої вузькокланові інтереси.

Все це спричиняє невиразність існуючих партійних політичних програм, граничну розмитість ідеологічних вподобань засновників чергового «клубу за інтересами», особливо у частині конструктивно-реформаторських починань («за все гарне проти всього поганого»). Звідси і прагнення до того, щоб називати квазіпартії та партійні блоки прізвищем того, хто погодився їх очолити і персональним політичним брендом певної політичної сили.

Як наслідок, чисельність офіційно зареєстрованих партій давно перевершила здоровий глузд. Водночас, з 356 зареєстрованих в Україні партій звіти в НАЗК подали лише 272 партій, а дві третини українських партій вказали нульові витрати у фінансовій звітності за III квартал 2017 р., що свідчить про фіктивність цих політичних організацій [21]. Це ж стосується і сформованих за партійною квотою урядів та підтримуваних клеветами з пропрезидентської політичної сили, глав держав, керівники яких замість розробки та затвердження парламентом передбачених Конституцією програм дій та звітами щодо їх виконання, займаються відвертим політичним блефом (сказане цілковито стосується і останньої п'ятирічної «програми» благих нереальних побажань уряду О. Гончарука, нашвидкоруч, мінімальною кількістю голосів, ухваленого Верховною Радою).

І це за умови, що на відміну від західних демократій, де громадяни беруть активну участь у таких формах реалізації своїх політичних інтересів, як звернення до влади, референдуми, підпис петицій, участь в страйках, участь у політичних дискусіях, безпосереднє спілкування з політичними лідерами, висування їх кандидатур, пожертвування партіям чи кандидатам, обговорення політичних програм, акумулювання грошових активів у політичних цілях тощо, українські громадяни проявляють політичну участь і активність переважно лише у формі голосування на виборах або навпаки абсентизму та відносно невелика їх кількість зрідка бере активну участь у організованих актах масового стихійного протесту [22].

Що ж до контрольованих владою ЗМІ, то вся офіційна пропаганда спрямована на те, щоб дезорієнтувати пересічних громадян стосовно справжніх причин неефективності влади. Наприклад, на адресу українських громадян постійно лунають звинувачення, в тому, що вони проявляють все більшу пасивність в політичному житті, не використовуючи своє право на обрання більш професійних та моральних політиків шляхом законних виборів. А велика частина тих, хто все ж бере участь у виборчому процесі, буцімто отримує антинародну владу внаслідок того, що замість того, щоб обирати кандидатів на парламентські та президентську посади за партійними та індивідуальними програмами «продається за гречку», тобто фактично дає себе підкупити дешевими подачками. Одночасно втовкмачується в голови теза, про те, що справжня демократія не виробила жодних методів зміни влади, аніж її перевибори («бачили очі кого обирали, а тепер мусите терпіти і потерпати»).

Зокрема, деякі українські політексперти навіть стверджують, що позитивний результат у досягненні загальнонародного політичного інтересу можливий завдяки якомога більш частому проведенню дострокових перевиборів, внаслідок цього ніби відбудеться поступовий відбір гідних політиків вже нової формації. Чинний президент вже встиг заявити, що у випадку, якщо його не задовільнить робота достроково переобраної Верховної Ради, уже за рік відбудуться нові дострокові вибори до законодавчого органу.

Можна згадати і заяву новообраного президента В. Зеленського, який під час президентських перегонів проголосив тезу про те, що у разі перемоги, він не збирається балотуватись на другий термін (що на мій погляд, також може розцінюватись як форма уникання відповідальності за реалізацію саме стратегічного антикризового курсу).

Насправді, через феномен так званої негативної селекції політичних еліт в Україні вже давно виникла ситуація «виборів без вибору»: незважаючи на начебто наявність кандидатур політиків та політичних сил, які декларують протилежні підходи до оптимальних шляхів державотворення, насправді виникає ситуація, коли навіть голосування «за менше зло» не дає очікуваного виборцями результату (до того ж за тотальної маніпуляції суспільною думкою узурпованими владою ЗМІ). Що фактично означає принципову неможливість реалізувати свої, економічно та національно забарвлені, політичні інтереси для абсолютної більшості громадян.

Внаслідок цього політичне життя гранично примітивізується, а політичні інтереси набувають викривленого спрощеного характеру. Наприклад, багато років українському суспільству нав'язується хибна думка, що саме по собі зняття депутатської недоторканості та запровадження імперативного мандату (права виборців відкликати депутата зі свого округу) буцімто дозволить подолати корупційність та непрофесіоналізм депутатів парламенту. Хоча насправді обрані за партійними списками чи на мажоритарному окрузі народні обранці представляють не інтереси своїх виборців, а всієї нації (не випадково згідно статті 27 чинної конституції Франції «імперативний мандат не дійсний»). Також, особливо за українських реалій, народні обранці повинні зберігати імунітет від зловживань виконавчої та судової влади.

Хибним є і уявлення про корисність переходу України до суто парламентської форми правління з метою демократизації існуючої політичної системи, позаяк насправді колегіальний характер ухвалення рішень часто є формою прихованої безкарної «тиранії більшості» [15]. Також не виправдало сподівань громадян на покарання провладних розкрадачів бюджетних коштів у безпрецедентних розмірах, створення так званих спеціальних антикорупційних органів, які насправді вражають своєю бездіяльністю.

Нарешті, яскравим прикладом профанації ідеї контролю суспільства над владою є і нещодавно прийнятий з порушенням регламенту та без жодної наукової експертизи Верховною Радою законопроект В. Зеленського (і вже підписаний ним) про імпічмент главі держави, який не тільки робить реалізацію цієї процедури практично не здійсненою, а й відсторонює громадян від участі в ній. Нарешті, в цьому ж контексті можна згадати і постійні пропозиції нової влади зменшити кількісний склад Верховної Ради до 300 осіб, що насправді лише полегшить тіньовий контроль та маніпулювання законодавчим органом.

Отже, можна зробити наступний висновок: вже майже за тридцять років на пострадянському просторі винайдено і доведено до максимальної досконалості

політичну систему, в якій формально існують демократичні інститути та застосований весь арсенал засобів забезпечення всенародного представництва, а насправді відсутня можливість обирати політиків, здатних представляти та реалізовувати у владних структурах інтереси народу, який згідно статті 5 української Конституції є «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні».

І саме тому політичні інтереси активної частини українського суспільства мають бути спрямовані на завершення так і не закінченого під час попередніх народних повстань, процесу демонтажу антинародної влади, зокрема невід'ємне право на повстання проти тиранії, зафіксоване у «Загальній декларації прав людини і громадянина», згідно з текстом якої «права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії та гноблення». Це положення цілковито відповідає духу, а часто і букві Основних Законів переважної більшості держав, включно з Україною.

Список використаних джерел та літератури

1. Автономов В. Модель человека в экономической науке. – СПб: «Экономическая школа», 1998. – 230 с.
2. Held D. The Models of Democracy. – Cambridge: Polity Press, 1987. – 408 p.
3. Демократія: Антологія. – К.: Смолоскип, 2005. – XXVIII, 1108 с.
4. Інтереси // Енциклопедія політичної думки / Пер. з англ. – К.: Дух і Літера, 2000. – 472 с.
5. Лаваль К. Человек экономический. Эссе о происхождении неолиберализма. – М.: Новое литературное обозрение, 2010. – 432 с.
6. Atkinson M., Coleman W. Strong States and Weak States: Sectoral Policy Networks in Advanced Capitalist Economies // British Journal of Political Science. – 1989. – Vol. 14. – № 1. – P. 47-67.
7. Morgentau H.I. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. – 5th ed., rev. – N.Y.: Alfred A. Knopf, 1978. – XXVII, 650 p.
8. Хобхаус Л. Либерализм // О свободе. Антология мировой либеральной мысли (I половина XX века) / сост.: М.А. Абрамов, М.М. Федорова; отв. ред.: М.А. Абрамов; Ин-т философии РАН. – М.: Прогресс - Традиция, 2000. – 694 с.
9. Шморгун О. Модерні етнонаціональні процеси: потенціал антикризового розвитку України // Проблеми всесвітньої історії. – 2016. – № 2. – С. 30-49.
10. Almond G., Flanagan S. and Mundt R. (eds.) Stories of Political Development // Crisis, Choice, and Change: Historical. – Boston: Little, Brown and Co, 1973. – Vol. 7 – № 1 (Jan., 1977). – P. 99-113.
11. Шморгун О. Постекономічні цінності в контексті пошуку креативно-мобілізаційних мотивацій суспільного розвитку часу // Сучасні європейські культурно історичні цінності в контексті викликів глобалізації. – К.: Фенікс, 2014. – С. 82-104.
12. Lipset S. The Social Requisites of Democracy Revisited. 1993. Presidential Address // American Sociological Review. – 1994. – Vol. 59. – № 1. – P. 1-22.
13. Шморгун О. Всесвітньо-історичні тренди: порятунок чи катастрофа?! // Проблеми всесвітньої історії. – 2018. – № 1(5). – С. 17-36.
14. Социальная Европа в XXI веке / Под ред. М.В. Каргаловой – М.: Издательство «Весь Мир», 2011. – С. 71-173.

15. Шморгун О. Основний Закон: гарантія законності чи основа беззаконня? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hvylyya.net/analytics/politics/osnovniy-zakon-garantiya-zakonnosti-chi-osnova-bezzakonnya.html>
16. Шморгун О. Євроатлантичні моделі президенталізму і демократизація української влади: політологічний вимір // США і світ ХХ століття. – К.: Центр вільної преси, 2013. – С. 315-331.
17. Шморгун О. Елітарний вимір демократії: проблема авторитарного лідерства // Еліта: витоки, сутність, перспектива. – К.: Т-во «Знання» України, 2011. – С. 343-414.
18. Шморгун О. Інноваційна стратегія побудови політичної влади в Україні // Феномен інновації: освіта, суспільство, культура. – К.: Педагогічна думка, 2008. – С. 305-417.
19. Axelrod R. Conflict of Interests. – Chicago: Markman, 1970. – 216 p.
20. Шморгун О. Ціннісно-світоглядні виміри розвитку західної цивілізації за доби Нового часу // Сучасні європейські культурно історичні цінності в контексті викликів глобалізації. – К.: Фенікс, 2014, – С. 66-82.
21. КВУ назвав кількість українських партій, які вказали нульові витрати у фінзвітності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/news/kiu-nazval-chislo-ukrainskih-partiy-ukazavshih-1512730635.html>
22. Kaase K., Marsh A. Political Action Repetory // Political action: Mass Participation in Five Western Demoracies / Eds. by S. Barnes, M. Kaase. – Beverly Hills: London, 1979. – P. 153-155.

Шморгун А.А. Идеал западной демократии и правового государства как концептуальное основание формирования национальных политических интересов.

Обосновано положение о том, что современная западная демократия является своеобразной точкой пересечения современных политических, экономических и национальных интересов. В частности, в процессе становления капиталистического общества политические интересы «среднего класса», которые реализуются прежде всего через коллегиальные законодательные органы в противовес институтам феодального абсолютизма и деспотизма, были неразрывно связаны с интересами экономическими, – массовой заинтересованностью в создании фундаментальных основ свободной конкуренции, как показано в статье, формировало политические интересы широких слоёв населения и стало необходимым условием зарождения западной политической демократии, которая возникла как следствие великих европейских и американской буржуазных социальных революций.

Одновременно, показано, что антимоноархическая система разделения властей, основанная на механизме «сдержек и противовесов», внедрение принципа равенства перед законом и т.д., способствуют реализации идеала государства «ночного сторожа» и, благодаря этому, активизируют процесс становления национальных рынков; именно благодаря этим политическим институтам и возникновению гражданского общества, что гарантировало обеспечение неотчуждаемых прав и свобод, а также наполнению политических интересов демократическим содержанием в качестве одного из наиболее важных компонентов современной правовой державы, произошёл индустриальный рывок передовых капиталистических государств. Именно поэтому в знаменитой «Декларации прав человека и гражданина», где речь идёт о мощных мотивах деятельности в политической сфере граждан правового государства, главным условием возможности реализации подобных прав и устремлений провозглашается то, что «источником суверенной власти является нация».

Также доказано, что предельно негативное воздействие на демократизацию украинской государственности и развитие рыночной экономики, в результате которого стала возможной российская агрессия против Украины, оказывает нынешний демонтаж ведущими государствами ЕС и США модели социального государства «смешанной экономики», непосредственным следствием чего стал очередной мировой финансово-экономический кризис; в свою очередь, неуклонное нарастание общемировой нестабильности и существование мощной компрадорской пятой колонны внутри Украины, требуют формирования

политических институтов и механизмов в нашей стране, благодаря которым обеспечивается максимальный учёт и реализация политических интересов национально сознательных граждан с помощью эффективной модели президентализма, которая все эти годы только имитируется в нашей стране. С учетом мирового опыта проанализирован ряд системных характеристик подобной формы политического правления и последовательно демократического общественного строя.

Ключевые слова: западная демократия, политический интерес, правовое государство, национальная власть.

Chmorgun O. The Ideal of Western Democracy and Law State as a Conceptual Basis for the Formation of National Political Interests.

The proposition that modern western democracy is a point of intersection of modern political, economic and national interests is substantiated. In particular in the process of becoming a capitalist society, the political interests of the “middle class”, which are realized primarily through collegial legislative bodies in opposition to the institutions of feudal absolutism and despotism, were inextricably linked with economic interests – mass interest in the creation of ground foundations of free competition, as shown in the article, formed the political interests of the general population and became a necessary prerequisite for the emergence of Western political democracy that arose as a result of great European and American bourgeois social revolutions.

At the same time it is shown that the antimonarchical system of separation of powers based on the mechanism of “checks and balances”, the introduction of the principle of equality before the law contribute to the realization of the ideal of the state “night watchman” and, thus, activate the process of becoming national markets; it was thanks to these political institutions and the emergence of civil society that guaranteed the assertion of inalienable rights and freedoms and the filling of political interests with democratic content as one of the most important components of a modern law state that the advanced capitalist countries pushed. That is why the famous “Declaration of the Rights of Freedom of Man and Citizen”, which refers to the powerful motives of activity in the political realm of citizens of the law state proclaims that the “source of sovereign power is the nation”.

It is also proved that the extremely negative impact on the democratization of the Ukrainian statehood and the development of a market economy, which made possible the Russian aggression against Ukraine, makes the current dismantling by the leading EU and US countries a model of a social state and a “mixed economy”, which has consequently become the next financial world crisis. In turn, the steady increase in global instability and the presence of a powerful comprador fifth column in Ukraine, require the formation of political institutions and mechanisms in our country that ensure maximum consideration and realization of political interests of nationally conscious citizens through an effective model of presidentialism, which all these years is only being imitated in our country. In the light of the world experience, a number of systemic characteristics of such a form of political government and a consistent democratic social order have been analyzed.

Keywords: Western democracy, political interest, rule of law, national power.